

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(100):327(321)

DOI 10.31.652/2411-2143-2019-27-88-96

Вячеслав Ціватий

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України

**Міжнародно-політичні наслідки й фронтири Тридцятилітньої війни (1618-1648):
історичний, дипломатичний та інституціональний дискурси**

Анотація. У статті проаналізовано події та наслідки Тридцятилітньої війни (1618-1648) для нової європейської дипломатії та політико-інституціонального розвитку Європи. Увагу акцентовано на дипломатичному інструментарії, національній специфіці та особливостях переговорного процесу європейських держав у ході та за підсумками Тридцятилітньої війни. Підсумки Вестфальського конгресу слугували важливим стимулом для подальшого соціально-економічного, безпекового, політичного та дипломатичного європейського розвитку. Практичні здобутки Вестфальського конгресу і досвід, набутий європейською дипломатією першої половини XVII століття, визначили майбутній інституціональний розвиток світової дипломатії та міжнародного права, не втративши своєї актуальності й для сьогодення.

У статті розглянуто події Тридцятилітньої війни 1618-1648 років, боротьбу за національний суверенітет і утворення національних держав, заключення мирного договору, становлення нової постійної дипломатії та нової системи міжнародних відносин.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, політико-дипломатична система, Тридцятилітня війна (1618-1648 рр.), Вестфальська система міжнародних відносин, Вестфальський конгрес (1648р.), Вестфальський мир, національний суверенітет, безпека, Європа.

Події Тридцятилітньої війни (1618-1648), що передували найважливішим дипломатичним переговорам у Вестфалії, а також сам Вестфальський конгрес 1648 року, його результати та історичні наслідки вже понад триста років привертають пильну увагу істориків, політиків, дипломатів різних держав світу. За останні роки в різних державах відзначається зростання інтересу наукової громадськості до історичних реалій доби раннього Нового часу (XVI-XVIII), а особливо – політико-дипломатичних подій Вестфальського (1648) і Віденського (1814-1815) конгресів [9; 14, с. 229-246; 22].

У 2018 році ювілейна дата, пов'язана з історією Тридцятилітньої війни – 400-річчя від її початку. Вестфальський конгрес і Вестфальський мир відсвяткували свій 370-річний ювілей, а тому цілком доцільно згадати основні факти й події з їх інституціональної історії, та оцінити їх історичне значення для розвитку політико-дипломатичних і систем міжнародних відносин в історичній ретроспективі. Цей ювілей спонукає, і багато в чому навіть стимулює, обговорити проблеми війни і миру, конфронтації і компромісів в історичній ретроспективі і перспективі з позицій суперечливого досвіду світової політики та дипломатії.

Міжнародні відносини в історії Європи та світу пройшли ряд складних етапів. Від сильного впливу релігійних і династичних принципів вони поступово набували сучасний світський характер. Генрі Кіссінджер із цього приводу писав: «Коли завалилася концепція єдності, держави Європи, що народжувалися (інституціоналізувалися), стали потребувати в будь-якому політичному принципі міждержавних відносин, який би виправдовував їх політико-дипломатичні запити і регулював би взаємовідносини між ними. Вони знайшли його в концепції *raison d'état* і рівноваги політичних сил. Одне залежало від іншого» [8, с. 47].

Для доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) характерний об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб держав Європи [15, с. 268-274].

Для вивчення цих історичних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін у політичних і дипломатичних системах.

Постановка проблеми інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії є новою для історичного дослідження, відтак, вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань. Виходячи з постановки проблеми –

маємо вивчати не лише схему хронологічних подій зовнішньополітичної діяльності держав і їх дипломатичний інструментарій спираючись на джерельну базу, показати перетворення зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, виявити критерії ефективності зовнішньої політики і дипломатії з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Європи.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби раннього Нового часу в контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Б.М. Гончар, О.Б. Дьомін, В.О. Дятлов, А.І. Кудряченко, А.І. Дмитрієв, Н.Г. Подалаяк, С.С. Троян, Б.О. Ачказі, В.В. Ададуrow, О.П. Машевський, С.В. Пронь, О.І. Сич, С.І. Лиман, Т.В. Чухліб та інші [4].

Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської, російської, англо-американської та латиноамериканської історіографічних шкіл. Характерною рисою зарубіжної історіографії другої половини ХХ-початку ХХІ століття, щодо дослідження проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового часу, стало створення як узагальнюючих праць, так і наукових розробок регіонального та країнознавчого спрямування. Окремо необхідно виділити праці зарубіжних істориків-дослідників, таких як Т. Ленц, М. Жарет, Б. Барбіш, Дж. Блек, Г. Білер, С.Д. Сказкін, Б.Ф. Поршнев, Ю.Є. Івонін, П.Ю. Уваров, Л.І. Івоніна, А.Ю. Прокопьев, М.А. Юсім, М.В. Беляев, Г. Духхардт, В. Вільсон та інші. [1; 11; 20; 37].

Англо-американська і французька історіографія представлена в праці Марка Жаретта [29]. На особливу увагу, як приклад, заслуговує монографія французького історика Тьєррі Ленца, яка була видана в Парижі у 2013 році [30]. Ця робота відображає особливості поглядів представників новітньої французької історіографії на результати Тридцятилітньої війни та їх інституціональний зв'язок з Віденським конгресом. Першочергове завдання свого дослідження Т. Ленц вбачає не стільки в тому, щоб висвітлити фактичні події та інституціональну історію XVII-XVIII століть у різних її проявах, а в тому, щоб оцінити значущість його наслідків для всієї Європи. Французький дослідник підкреслює, що він намагався написати європейську дипломатичну історію раннього Нового часу, відмовившись від позитивних або негативних стереотипів і міфологем. Вельми показово, що автор книги заявив про необхідність подолати певною мірою застарілі франкоцентричні погляди на Вестфальський і Віденський конгреси. У його роботі надається розгорнута історіографія досліджуваного питання [30, р. 36-58].

Завершення, нехай і наполовину, довгої Тридцятилітньої війни, вихваляється більшістю істориків (у всякому разі, французьких, інші висловлюються стриманіше), як і укладений мирний договір було оцінено й визнано далеко не всіма підданими юного короля. Вони були дуже зайняті: одні – працями і турботами, інші – конфліктами, інтригами, сварками і грошовими претензіями. Коротше кажучи, когось цілком поглинала Фронда, когось – злидні. Тридцятилітня війна – це перш за все протиборство особистостей – лідерів політичних, дипломатичних, воєнних і релігійних [17; 24; 25].

Загалом, аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генези та розвитку системи європейських держав свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. У той же час необхідно виявити організаційні та кількісні, якісно нові зміни в зовнішній політиці й дипломатії європейських держав досліджуваного періоду, тобто вказати на всі суттєві події та факти – не означає збагнути сутнісних ознак самої системи держав. Для її вивчення необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін.

Метою цієї статті є спроба проаналізувати історичне значення і особливий вплив Тридцятилітньої війни на міжнародно-політичний розвиток Європи у добу раннього Нового часу, а також акцентувати увагу на новій дипломатії та її дипломатичному інструментарії досліджуваного періоду, фронтах післявоєнного світоустрою.

У сфері зовнішніх зносин дипломатія є засобом реалізації зовнішньої політики. Саме в період раннього Нового часу створюються нові інститути дипломатії, нові механізми міждержавних відносин та технології переговорного процесу, теоретично обґрунтовується та практично розробляється новий дипломатичний інструментарій.

У період Італійських воєн (1494-1559pp.) розпочався процес формування політико-дипломатичної системи в Європі, та – відповідно формування європейської системи міжнародних відносин, т.зв. Довестфальська система міжнародних відносин (або Середземноморська система міжнародних відносин або Като-Камбрезійська система

міжнародних відносин). Ці назви (Довестфальська/Середземноморська/Като-камбрійська) для позначення відповідної системи міжнародних відносин та політико-дипломатичної системи автором вперше вводяться в науковий обіг у контексті обґрунтування теорії та історії політико-дипломатичних систем. У цей період було закладено основи інституціонального розвитку постійних дипломатичних представництв в Європі, визначено їх політико-правовий статус, було закладено основи практики переговорного процесу, етикету та церемоніалу, елементи протокольної практики в дипломатії тощо [14, с. 241-246].

Наступним етапом посилення міждержавних відносин за підсумками Тридцятилітньої війни (1618-1648рр.), і, відповідно – підсумкового мирного договору – Вестфальського (1648р.), стало становлення Вестфальської системи міжнародних відносин і удосконаленої політико-дипломатичної системи. Вестфальський мир забезпечив юридичні підвалини для інституціонального закріплення ряду нових принципів й інститутів міжнародного права, формування й трансформації раніше існувавших постійних дипломатичних представництв в Європі, визначення режиму іноземців, переходу до епохи буржуазного міжнародного права тощо [6].

XVI століття відкрило новий етап міждержавних стосунків і дипломатичних баталій у ранньомодерній Європі. Цей період тісно пов'язується із зародженням та інституціоналізацією нової дипломатії – постійної дипломатії як інструменту реалізації зовнішньої політики та ефективної діяльності моделей дипломатії доби Середньовіччя та раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) [32].

Головним каталізатором європейських міжнародно-політичних подій слугувала Тридцятилітня війна (1618-1648) та її підсумки, зафіксовані у документах Вестфальського конгресу (1648). Вестфальський мир чітко закріпив принципи «державного інтересу» і констатував інституціональне закріплення націй в Європі [3]. Характер Вестфальського миру 1648 року, який додав нового інституціонального вигляду і підвищив значення європейського нормативного порядку, створив новий ідейний, а пізніше – і політико-дипломатичний простір. Вестфальський мир вперше в європейському масштабі відкрив те, що політика може бути технологією залагодження конфліктів [12; 13]. Нові зміни обумовили й нові підходи абсолютистських монархій до своєї зовнішньополітичної діяльності в період XVI-XVII століть [2; 5; 27; 33; 36].

Масштаби міждержавних відносин уже не окреслювалися стосунками із сусідніми чи найближчими державами, уже напередодні Тридцятилітньої війни існувала європейська система міжнародних відносин, а зовнішньополітична активність держав поширювалася на всю Європу. Форми і методи дипломатії доби раннього Нового часу були спрямовані на створення своєї держави, шляхом використання різноманітного дипломатичного інструментарію, найсприятливіших умов у стосунках з іншими державами [19].

Якщо поставленої мети не вдавалося досягти мирним, політико-дипломатичним шляхом, то мета реалізовувалася за допомогою військової сили та зброї, що яскраво підтвердили події та історичні наслідки Тридцятилітньої війни для європейського простору XVII століття. Для цього періоду історії міжнародних відносин симптоматичне зростання масштабів військових зіткнень та протистояння численних армій держав. Армії вимагали на своє утримання величезних коштів, які зтягувалися з рядових платників податків. Цей грошовий тягар і безпосередньо самі гроші в тогочасних сучасників-хроністів отримали назву – «нерв війни» [15, с. 268-274; 24].

У цей період також активізується і впливовий чинник міжнародних відносин – релігійний. Адже після Реформації населення Європи розділилося на два напрями: католиків і протестантів. Лозунг допомоги одновірцям провокував і втягував держави в міждержавні конфлікти по всій Європі. Католицизм, наприклад, став основою зовнішньої політики Іспанії. На протигагу їй виступила протестантська Англія, а згодом – Республіка Сполучених Провінцій. Релігійні протиріччя або найменші непорозуміння в тогочасних політико-дипломатичних умовах миттєво переростали в збройні міжнародні конфлікти. Таким яскравим прикладом і стала Тридцятилітня війна...

Нові моделі дипломатії європейських держав раннього Нового часу поєднували в своєму арсеналі і звичні для них із попереднього середньовічного періоду звичаї: систематично використовувалися принципи династичних шлюбів, принципи династичних успадкувань тощо. Також залишалися стереотипними й ментальні установки суспільства щодо зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового часу – на зовнішню політику кожної держави продовжували мати вплив особистісні антипатії чи симпатії, прихильність чи відстороненість її очільників.

Тридцятилітня війна (1618-1648) стала логічним продовженням міжнародно-політичних подій в Європі після Італійських воєн (1494-1559) та славнозвісного Като-Камбрійського мирного договору (1559). Система політичної рівноваги не втрималася і отримала свій подальший міждержавний силовий діалог у ході, важливих подіях та інституціональному фіналі

Тридцятилітньої війни [35]. Відповідно до загальноприйнятої періодизації Тридцятилітньої війни виділяється чотири її основні етапи: чеський, або чесько-пфальцьський період (1618-1624); данський період (16125-1629); шведський період (1630-1635) і франко-шведський (1635-1648).

Накопичення протиріч у міждержавних відносинах європейських держав XVII століття супроводжувалося безумовними змінами і в їх дипломатичній діяльності та оновленні її дипломатичного інструментарію. Характерною рисою цього періоду є існування постійних дипломатичних представництв у більшості держав. Утримання посольств на постійній основі вимагало достатнього фінансування, тому не всі тогочасні держави мали такі можливості. Але розуміння важливості існування постійних дипломатичних представництв спонукало відшукувати такі кошти. Напередодні Тридцятилітньої війни система постійного дипломатичного представництва стала загальноєвропейським явищем [23].

У добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) дипломатія стає професійним полем діяльності і справжнім мистецтвом. У цей період формується дипломатичний церемоніал, етикет і основні аспекти протокольної практики, порядок прийому Послів і обов'язковий перелік почестей, які мають надаватися Послам зарубіжних країн [1; 24].

Інституціоналізація нової дипломатії – постійної дипломатії, сприяла появі спеціальних трактатів і підручників для дипломатів. У них чітко формулювалися права і обов'язки Посла, особливості його поведінки в країні перебування. Принцип посольської недоторканності став загальновизнаним принципом. Урочистий прийом означав повагу до держави, і навпаки – стриманий («холодний») прийом означав неприховане невдоволення її міжнародною політикою чи політико-дипломатичну зневагу [20; 24; 25].

Досягненням цього історичного періоду стала інституціоналізація та розвиток міжнародного права. Цей процес розпочався в період Італійських війн (1494-1559) і завершився по завершенню Тридцятилітньої війни (1618-1648). Норми зовнішніх зносин уже чітко фіксували і обґрунтовували норми взаємовідносин між державами, давали визначення концептів «війна», «мир», «договір» і т.д. Дипломатичний корпус (Corps diplomatique) з'явився при кожному великому дворі та в кожній столиці. Живучи за умов певної небезпеки, дипломати швидко виробили необхідні правила імунітету, взаємодії, екстериторіальності, складання вірчих грамот і прецеденту. У 1643-1648рр., коли в Мюнстері та Останбрюку було скликано велику дипломатичну конференцію, щоб покласти край Тридцятилітній війні, уже зароджувалась «Європейська згода» [25 с. 223-229].

Тридцятилітня війна була яскравим проявом і віддзеркаленням тих міжнародно-політичних і політико-дипломатичних процесів, які характеризували Європу першої половини XVII століття. Історичні передумови цієї війни формувалися досить тривалий час, а сама вона була фактично викликана загостренням політичних протиріч і релігійного розбрату. Тиск католиків на протестантів в Німеччині посилювався ще з середини XVI століття в умовах розгортання Контрреформації. На захист католиків виступили папа римський і Габсбурги – німецький імператор та іспанський король. На противагу їм, в якості захисників інтересів протестантів виступили протестантські Англія, Республіка Сполучених Провінцій, Данія, Швеція, а також католицька Франція – із бажанням не допустити посилення Габсбургів [5; 24; 36].

На початок XVII ст. взаємних образ і претензій накопичилося так багато, що єдиним засобом розв'язання міжнародно-політичних суперечок та розірвання конфліктогенного вузла протиріч, здавалося, є тільки війна...

Перипетії Тридцятилітньої війни багаті на цікаві військові сюжети, дипломатичні раути, тривалий і оригінальний переговорний процес, політико-дипломатичне європейське життя і мирне улаштування тридцятилітнього конфлікту [5]. Інституціональний процес набуття дипломатією статусу постійної дипломатії в добу Ранньомодерного часу обумовив і появу численних дипломатичних дилем, які доводилося вирішувати дипломатам у нових міжнародно-політичних умовах під час і по завершенню Тридцятилітньої війни. Цей період налічує багато унікальних і цікавих сторінок в історії європейської дипломатії XVII століття [5; 14, с. 230-231].

У фінальних військових подіях Франція відстояла свою політико-дипломатичну індивідуальність. Завдяки політичним і дипломатичним успіхам кардинала Мазаріні та військовим перемогу в баталіях Анрі де Тюренна і Луї де Конде, Франція відновила свої політико-дипломатичні позиції, особливі міжнародні позиції та гегемонію в Європі на найближче майбутнє [18; 21; 28; 31; 34].

Вестфальський мир став переломним моментом у зовнішній політиці австрійських Габсбургів. Її головним змістом на наступні 250 років стала експансія на південний схід. Решта учасників Тридцятилітньої війни продовжували колишню зовнішньополітичну лінію і дипломатичну тактику. Швеція спробувала добити Данію, поглинути Польщу і не допустити розширення російських володінь у Прибалтиці. Франція систематично опановувала територіями в Імперії, не перестаючи підривати і без того слабкий тут авторитет імператорської влади.

Швидке піднесення належало Бранденбургу, який у другій половині XVII ст. став небезпечним для своїх сусідів – Швеції і Польщі [36].

Як було прийнято в ті часи, та й пізніше, варто було початися конфлікту, як негайно зав'язувалися таємні або завуальовані (кулуарні) дипломатичні контакти: свої послуги відразу пропонували посередники [3, с. 11-78; 4].

24 жовтня 1648 року в німецькому Оснабрюці був остаточно підписаний Вестфальський мир, який припинив Тридцятилітню війну, що охоплювала воєнними діями майже всі європейські держави. Жертви цієї довготривалої війни обраховувалися мільйонами. Вестфальський мирний договір 1648 року був підписаний у Мюнстері із дотриманням усіх вимог до тогочасних церемоніальних і дипломатичних практик, нового інструментарію переговорного процесу [7; 10].

Отже, у 1648 році важливі віхи європейської історії були розставлені в Мюнстері (де велися переговори з католицькою стороною) і Оснабрюці (де велися переговори з протестантською стороною). Насправді, дипломати як зазвичай «приправили блюдо» дріжджами майбутніх сварок, в які доведеться вплутатися Людовику XIV. Отже, багато рис середньовічного світогляду, неточність, схильність до складнощів і суперечностей, правова витонченість, зовнішня незловивість були живі ще в середині XVII століття і не збиралися зникати із дипломатичних практик.

За підсумками Тридцятилітньої війни вперше європейські держави розглядали континент як єдине ціле і були готові нести за нього спільну відповідальність. Те, що відбувалося в Мюнстері та Оснабрюці, чимось нагадувало Наряду з безпеки і співробітництва в Європі. При цьому новий порядок гарантували великі держави. Об'єднані провінції Північних Нідерландів і Швейцарський союз отримали незалежність. Швеція придбала права на володіння Передньою Померанією, Вісмаром, а також архієпископством Бременським і єпископством Верденським. Курфюрст Брандербурзький отримав землі, які вже незабаром стали ядром майбутньої Пруссії. Франція також домоглася своїх військових цілей, отримавши ельзаські володіння австрійської корони і тим самим вивільнившись з габсбургських лещат... [9; 14, с.229-246; 28; 31].

Гарантами Вестфальського миру стали Швеція і Франція. Жодна стаття Вестфальського миру не могла бути змінена без їх згоди. Для німців, які проживали в більш ніж 300 дрібних і дуже дрібних князівствах, це означало, що якби вони надумали об'єднатися в єдину державу, то для цього їм треба було б схвалення Швеції та Франції. Постанови Вестфальського миру стосувалися територіальних змін, релігійних відносин, політичного устрою імперії.

Сучасні історики розглядають Вестфальський мир як подію, яка заклала основи сучасного світового порядку – поділу світу на національні держави і появу пов'язаних з цим принципів міжнародного права. У деякому розумінні саме Вестфальський мир заклав основи сучасної Європи, більша частина якої входила в ті часи до сфери впливу Священної Римської Імперії.

Цей мир фактично зрівняв у правах реформоване християнство (різні протестантські церкви) з римо-католицьким християнством. На міжнародному рівні був визнаний принцип – чия держава того й віра. Окрім того, у міжнародній політиці з'явилося поняття – вестфальська система, яка забезпечувала суверенітет держави на своїй території. Збереження статус-кво в центрі Європи відповідало прагненню європейських держав – у цілях забезпечення безпеки – не допустити посилення німецького імператора. З цього часу німці більше не могли самостійно розпоряджатися своєю долею. Тепер вони повністю залежали від інтересів своїх сусідів. Схожі обставини зіграли певну роль і в 1990 році в процесі возз'єднання двох німецьких держав. Так що возз'єднання Німеччини дійсно стало частиною процесу європейської інтеграції.

Що ж являв собою «європейський політико-дипломатичний пейзаж після битви» – Вестфальський мир у XVII столітті? Німецький історик Хайнц Духхардт визначає його як «європейський мир». У цьому відношенні його підхід близький до думки більшості зарубіжних і українських дослідників, які поділяють таку думку німецького історика: досить багато говорить про те, що дипломати в обох вестфальських містах, де проходили конгреси, цілком були знайомі з мовними дипломатичними зворотами і метафорою «європейської рівноваги», тобто мислили в категоріях системних зв'язків. Але, на жаль, у подальшому цю обставину, посиливши світські національно-державні риси європейської дипломатії, не врятував континент від наступних гострих протиріч і воєн (9, с. 545). Із цим висновком важко не погодитися, згадавши розвиток міжнародних відносин після 1648 року.

Тридцятилітня війна та інституціоналізована Вестфальська система міжнародних відносин – це унікальне для свого часу політико-дипломатичне явище, за підсумками якого були випрацьовані принципи міждержавного діалогу, використання інститутів офіційної нової постійної дипломатії та неформальної (кулуарної) дипломатії, елементів і основ норм дипломатичного протоколу, етикету й церемоніалу, які лягли в основу дипломатичної практики у всьому світі, а не лише в Європі. Тридцятилітня війна стала піком і одночасно початком занепаду епохи найманих армій, апогеєм комерціалізації та приватизації військових дій у

ранный Новому часу. Дипломатичні раути та баталії Тридцятилітньої війни знайшли своє логічне інституціональне завершення у Вестфальському мирному договорі, який став фактично кодексом сучасної дипломатії.

Вестфальська система підтвердила свій статус як інституція, зі стійким і ефективним дієвим міжнародним механізмом. Можна констатувати, що вона успішно діяла протягом усього XVII-XVIII століття, хоча й поступово йшла до свого занепаду й була замінена новою архітектурою міжнародних відносин вже лише після Віденського конгресу (1814-1815). Свою захисну інституціональну функцію Вестфальська система міжнародних відносин цілком виправдала: коли не має можливості уникнути місцевих і локальних конфліктів, можливо й необхідно перешкоджати їм вилитися в загальну війну.

Модель Вестфальського компромісу (тобто не його конкретний зміст як світу між католиками і протестантами, а його певну формальну структуру, спроможну бути застосована до конфліктів інших сил) втілила в собі протиріччя між технічними та етичними аспектами, утримуючи їх в деякій єдності й породжуючи нову динаміку західної цивілізації. Починаючи з Вестфальського миру 1648 року, режим суверенітету замінив усі інші форми політичної організації на міжнародному рівні.

Тридцятилітня війна завершила собою історичну епоху. Вона вирішила питання, порушене Реформацією – питання про місце церкви в державному житті Німеччини і ряду сусідніх країн. Друга найважливіша проблема епохи – створення національних держав на місці середньовічної Священної Римської імперії – вирішена не була. Імперія фактично розпалася, але далеко не всі виниклі на її руїнах держави мали національний характер. Навпаки, умови національного розвитку німців, чехів, угорців значно погіршилися. Зросла незалежність князів, яка перешкождала національному об'єднанню Німеччини, закріпила розкол її на протестантську північ і католицький південь. Вестфальською системою міжнародних відносин були закладені основні принципи сучасної світової політики XX-XXI століття. Поява національних держав – найважливіша ознака, яка ознаменувала настання Нового часу, з приходом якого світ ступив на шлях індустріального розвитку.

Цілком заслуговує на подальші дослідження поставлене питання про політико-дипломатичний вплив інституціональної історії, традицій та практичного досвіду постійної дипломатії від доби Середньовіччя і раннього Нового часу до сьогодні: через призму сучасності до історичних витоків інституціональної дипломатичної історії Європи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляев М.П. Французская и имперская дипломатия в поисках мира: Из истории Вестфальского мирного конгресса. М., 2000. 111с.
2. Веджвуд С. В. Тридцатилетняя война. М.: АСТ, Астрель, Полиграфиздат, 2012. 571с.
3. Вестфальський мир 1648 року і організація міжнародного правопорядку // Гернот Білер, Анатолій Дмитрієв. Вестфальський мир 1648 року (до 350-ї річниці договорів). К.: Ін Юре, 1998. С. 11-78.
4. Дмитрієв А.І. Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 426с.
5. Ивонина Л.И., Прокопьев А.Ю. Дипломатия Тридцатилетней войны. Смоленск, 1996. 226с.
6. История Европы. От средневековья к новому времени. М., 1993. Т.3. 692с.
7. Кальер Франсуа де. Каким образом договариваться с государями: Рус. пер. 1757 г. Репр. воспроизведение изд., выпущ. в Санкт-Петербурге в 1772 г., с прил. М.: МИА, 2001. 290с.
8. Киссинджер Г. Дипломатия. М., 1997. 496с.
9. Кризис и трагедия континента. Тридцатилетняя война (1618-1648) в событиях и коллективной памяти Европы / науч. ред. и сост. Ю. Е. Ивонин и Л. И. Ивонина. М. : Транс-Лит, 2015. 564 с.
10. Мабли Г. Б. де. Принципы переговоров: пер. с фр., примеч. и указ. Л. А. Сифуровой. Москва: Научная книга (НК), 2014. 295 с.
11. Поршнев Б.Ф. Тридцатилетняя война и вступление в нее Швеции и Московского государства. М., 1976. 320с.
12. Прокопьев А.Ю. Германия в эпоху религиозного раскола. 1555-1648. СПб., 2002. 256с.
13. Прокопьев А.Ю. Тридцатилетняя война в современной немецкой историографии // Альманах «Университетский историк». СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2002. Вып. 1. С. 13-23.
14. Циватий В.Г. Віденський конгрес 1814-1815 рр.: інституціональний вердикт європейського політико-дипломатичного та суспільно-історичного розвитку // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 25: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. Ред. С.В. Віднянський. К.: Ін-т історії України НАН України, 2016. С. 229-246.

15. Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. К.: «ДЕМІД», 2000. Вип. 4. С. 268-274.
16. Чухліб Т. Магнат, Козак і Гайдамака. Боротьба за владу Русі – України з короною польською (1569-1769рр.). К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2018. 256с.
17. Acta Pacis Westphalicae. Serie III C. Band IV. Diarium Lambergi 1645-1649 / Bearb. von F. Bosbach. Münster, 1986. 596s.
18. Alcalá-Zamora J. España, Flandes y el mar del Norte (1618-1639): La última ofensiva europea de los Austrias madrileños. Barcelona, 1975. 400p.
19. Arndt Johannes. Der Dreißigjährige Krieg 1618-1648. Stuttgart: Reclam, 2009. 340s.
20. Barbiche B. Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. XVI-e – XVIII-e siècle. Paris: Presses Universitaires de France, 2012. 369p.
21. Benecke G. Germany in the Thirty Years War. Munster, 1978. 410s.
22. Black J. A History of Diplomacy. Reaktion Books, 2010. 312p.
23. Bonney R. The Thirty Years War 1618-1648. Osprey, 2002. 96 p.
24. Correspondance inedite du Grand Conde // Louis Joseph de Bourbon Conde (prince de), Charles Louis de Sevelinges. Mémoires pour servir à l'Histoire de la 24. 25. Maison Condé / Par L. -G. Michaud. T. I. P., 1820.
26. Dickmann F. Der Westfalische Frieden. – Munster, 1965. 290s.
27. Guthrie W.P. The later Thirty Years War. From the battle of Wittstok to the Treaty of Westphalia. Westport (Connecticut). London, 2003. 300p.
28. Henri d'Orléans, Duc d'Aumale. Histoire des princes de Condé pendant les XVI et XVII siècle. Vol. 5. P., 1889.
29. Jarrett Mark. The Congress of Vienna and its Legacy. War and Great Power Diplomacy After Napoleon / Mark Jarrett. London/New York, I.B. Tauris, 2013. 522p.
30. Lentz Thierry. Le congrès de Vienne. Une refondation de l'Europe, 1814-1815. Paris, 2013. 400p.
31. Lettres du cardinal Masarin pendant son ministere / Par M. A. Cheruel et G. Avenel. T. III. P., 1877.
32. Livet G. L'équilibre européen de la fin du XVe à la fin du XVIII e siècle. – Paris: PUF, 1976. 231p.
33. Pages G. La guerre de Trente ans. 1618-1648. P., 1939. 360p.
34. Parrot D. War, Government and Society in France, 1624–1642. Cambridge, 2006. 240p.
35. Peter H. Wilson. The Thirty Years War. Europe's Tragedy. Harvard: Harvard University Press, 2012. 996 p.
36. Wedgwood Veronica. The Thirty Years War. New York: New York Review Books, 2005. 536p.
37. Wilson W. A tragic farce: the Fronde (1648–1653). Exeter, 1998. 396p.

Вячеслав Циватый

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
кандидат исторических наук, доцент,
Заслуженный работник образования Украины (Украина)

Международно-политические последствия и фронтиры Тридцатилетней войны (1618-1648): исторический, дипломатический и институциональный дискурсы

Аннотация. В статье проанализировано Тридцатилетнюю войну (1618-1648 гг.) как выдающееся историческое событие для политико-дипломатического и институционального развития Европы. Внимание акцентировано на дипломатическом инструментарии, национальной специфике и особенностях переговорного процесса европейских государств на конгрессе. Итоги Вестфальского конгресса стали важным стимулом для дальнейшего социально-экономического, политического и дипломатического европейского развития. Практические достижения Вестфальского конгресса и опыт, приобретённый европейской дипломатией первой половины XVII века, предопределили будущее институциональное развитие мировой дипломатии и международного права, не утратив своей актуальности и для сегодняшнего дня.

В статье рассмотрены события Тридцатилетней войны 1618-1648гг., борьба за национальный суверенитет и создание национальных государств, заключение мирного договора и становление новой системы международных отношений.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, институционализация, политико-дипломатическая система, Тридцатилетняя война (1618-1648), Вестфальская система международных отношений, Вестфальский конгресс (1648), Вестфальский мир, национальный суверенитет, безопасность, Европа.